

Прилози о РЕФОРМИ СРЕДЊОШКОЛСКОГ ОБРАЗОВАЊА
у часописима *НАСТАВА И ВАСПИТАЊЕ* и *ПЕДАГОШКИ РАД*
(1958–1970)

*Група ученика Машинске школе, Чачак, 1960. године.
(Народни музеј у Чачку)*

УДК 37.014.3:050(497.11)"1958/1970"
050:37НАСТАВА И ВАСПИТАЊЕ
050:37ПЕДАГОШКИ РАД

Милица Секуловић
Институт за педагогију и андрагогију, Београд
milica.sekulovic9@gmail.com

**ПРИЛОЗИ О РЕФОРМИ СРЕДЊОШКОЛСКОГ ОБРАЗОВАЊА
У ЧАСОПИСИМА *НАСТАВА И ВАСПИТАЊЕ* И *ПЕДАГОШКИ РАД*
(1958–1970)***

Апстракт: У раду се анализирају прилози о проблемима реформе система средњошколског образовања и васпитања у часописима *Настава и васпитање* и *Педагошки рад*. Период од доношења Општег закона о школству 1958. па до ступања на снагу Резолуције Савезне скупштине о развоју васпитања и образовања на самоуправним основама 1970. испуњен је крупним друштвено-политичким променама, од којих су најважније биле доношење Устава СФРЈ (1963) и привредна реформа (1965). У образовној и васпитној пракси актуелни су захтеви реформе са краја 50-их, као и активно трагање за функционалним односом између сфера рада и образовања и условима за већу радну продуктивност, при чему 1965. година представља извесну прекретницу. Концепција усмереног образовања и васпитања, озваничена половином 70-их, уведена је као решење ове потраге. На линији промена и друштвено-економских кретања након 1958. пратили смо и струковни педагошки дискурс у анализираним часописима, који представљају вредан извор за разумевање историје школства у Југославији у другој половини 20. века.

Кључне речи: реформа школа у Југославији, систем средњих и стручних школа, *Настава и васпитање*, *Педагошки рад*

Развој просвете и науке у Југославији и Србији после Другог светског рата био је у великој мери условљен наслеђем, традицијом и процесима дугог трајања који су се током претходних деценија одвијали у српском и југословенском друштву. Узроци најчешће навођених проблема у политичким анализама, дуго после завршетка

* Рад је настао у оквиру пројекта *Моделу процењивања и стратегије унапређивања квалитета образовања у Србији* (бр. 179060) који подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Другог светског рата, сажимани су у констатацију „наслеђено стање“.¹ Под тим изразом, који је постао опште место у суочавању са тешкоћама, нису подразумеване само последице рата већ је у његовом значењу тежишно сачуван негативан однос према природи предратног друштва и свему што је обележило живот Краљевине Југославије.² Неки од највећих проблема са којима су се суочили амбициозни послератни партијски модернизацијски планови, пре свега усмерени на екстензиван развој привреде, и чије је постојање отежавало економску трансформацију друштва, били су висока стопа неписмености, слабо и неравномерно развијена мрежа школства, у ратним условима уништена материјална и кадровска база школства, неразвијена индустријска производња. Једна од главних стратегија друштвене, политичке и привредне трансформације у првим послератним годинама био је прелазак са аграрне на индустријску производњу са смањеним уделом страног капитала и ликвидација приватних својинских односа на рачун акумулације државног сектора.

Комунистичку модернизацију југословенског друштва у својој иницијалној фази, у периоду до 1952. године, Марија Обрадовић описује као модернизацију монистичког типа. Инспиратор и носилац модернистичке модернизације је Партија.³ Планирано одозго, дириговано управљање у правцу жељених друштвено-економских промена, у складу са тековинама идеологије марксизма-лењинизма, било је у првим послератним годинама израз механизма владања (по угледу на модел СССР-а) који Сувин назива дискурсом о бирократији и државној власти у постреволуционарној Југославији.⁴ Ипак, критика бирократског начина управљања, након раскида политичке сарадње са СССР-ом 1948, све чешће се могла чути у говорима партијских руководиоца и била је израз нелагоде коју су све јаче осећали многи кадрови КПЈ, а понајвише они врховни, када су њихове револуционарне-демократске побуде почеле да нестају у пракси владања која је често наметала деспотске облике заповедања.⁵ Један од најистакнутијих критичара бирократизације био је управо Едвард Кардељ, уте-

1 Мирослав Перишић, *Од Стаљина ка Сартру: формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945-1958*, (Београд: Институт за новију историју, 2008).

2 Исто.

3 Марија Обрадовић, „Комунистичка модернизација у Југославији 1947-1953“, *Токови историје* 1-2/1994, 36.

4 Darko Suvin, *Samo jednom se ljubi: Radiografija SFR Jugoslavije 1945-72, uz hipoteze o početku, kraju i suštini*, (Beograd: Roza Luxemburg Shriftung, 2016).

5 Исто, 59.

мељивач самоуправног социјалистичког система. Већ након Уставног закона из 1953. створени су законски предуслови за увођење самоуправе у област науке, просвете и културе. Критиковање бирократског начина управљања, дистанцирање од централистичког модела управљања и повећање компетенција републичких органа изражавани су почетком 50-их година формулом 4Д: децентрализација, деетатизација, дебирократизација и демократизација.⁶ Период који је наступио након раскида политичке и економске сарадње са СССР-ом означио је и крај планске привреде у Југославији и најаву увођења система који се у литеаратури назива тржишним социјализмом.⁷ Сузан Л. Вудвард (Susane L. Woodward) наглашава хибридноћ југословенског система (ни тржишни ни плански) у којем су присутни различити елементи.⁸ Главне одлике новог система биле су радничко самоуправљање и несврстаност као спољнополитички оквир.⁹

Отварање простора за дијалог са руководством и подстицање, макар и контролисаног плуралитета били су важан предуслов рада на припреми предстојеће реформе школства. Створени су услови да на уобличавање образовне политике утиче и стручни/дисциплински дискурс. У области педагошке науке, он се већ артикулисао на Првом конгресу педагога Југославије 1952. и у јавним расправама о предстојећој реформи школства. Педагошко друштво Србије је, у јавним расправама које су уприличене поводом припреме новог закона о школству, учествовало заступајући позиције педагошке науке и педагошке струке.¹⁰ Тиме оно није само настојало да доприне се квалитету ових докумената већ и да утемељи и ојача легитимитет педагошке науке и струке у оквирима просветног законодавства.¹¹

Хронолошки оквир рада укључује период од 1958. до 1970. године. Пре свега, 1958. на савезном нивоу усвојен је Општи закон о школству, којим се први пут у послератној изградњи земље на целовит начин приступило реформисању целокупног система школства,

6 Драгомир Бонцић, „Просвета и наука у Југославији“, *Историја 20. века* 2/2008, 404.

7 Пре свега мислимо на појам који у својој књизи *Socialist unemployment: the political economy of Yugoslavia 1945–1990* користи Susan L. Woodward.

8 Domagoj Mihaljević, *Zbogom avangardo: na razvalinama jugoslavenske socijalističke modernizacije*, (Београд: Roza Luxemburg Shriftung, 2017), 14.

9 Јана Бачевић, „Pogled unazad: Antropološka analiza uvođenja srednjeg usmerenog obrazovanja u SFRJ“, *Antropologija* 1/2006, 105.

10 Александра Илић Рајковић, *Оснивање и делатност Педагошког друштва Србије*, (Београд: Педагошко друштво Србије, Институт за педагогију и андрагогију, 2019), 68.

11 *Исто*, 69.

образовања и васпитања.¹² Реформа је требало да буде спроведена на основама задатака датих Резолуцијом III пленума КПЈ из 1949. којом је оцртан профил послератне образовне политике. За разлику од Закона о обавезном седмогодишњем школовању из 1946, који је уобличен у кругу руководства Партије, предстојећа реформа уобличена је интервенцијама у званични партијски дискурс домаће педагошке јавности и асистенцијом Унеска. Година 1958. озваничила је крај периода који се у историјско-педагошкој литератури назива етапом револуционарног етатизма и преласка на друштвено управљање а којим је обухваћен распон од 1944/45. до 1958. У годинама након доношења Општег закона о школству, Педагошко друштво НР/СР Србије наставило је да буде важан стручни актер у друштвеним пословима на реорганизацији школства. Потврду за то налазимо у Статуту Друштва из 1962. у коме се истиче да је важан сегмент његовог рада да разматра педагошка питања од интереса за нашу заједницу и да даје одговарајуће предлоге.¹³

Ипак, у раду смо се укратко осврнули и на период који је непосредно претходио доношењу Општег закона о школству а који је озваничен образовањем Савезне комисије за реформу школства половином 1953. За нас су од посебне важности биле године рада Педагошког друштва НР Србије након 1955, будући да је у периоду до те године оно било закупљено проблемима организационе природе и унутрашњим процесима конституисања. Након 1955. Друштво се активно укључује у припрему реформе дајући свој стручни и научни допринос јавним дискусијама вођеним на основу материјала које је објављивала Комисија за реформу школства. Стенограми са дискусија објављивани су у посебним бројевима часописа *Настава и васпитање* 1956. и 1957. године. У годинама које су претходиле реформи, часописи које у раду разматрамо јасно су се опеределили да као

12 Одредницу „систем васпитања и образовања“ Поткоњак сматра најподеснијом за означавање промена које су се дешавале након 1945. а којима је „систем школства прерастао у веома развијен систем васпитања и образовања“. Још један од разлога инсистирања на проширеној, васпитној функцији школе било је и успостављање јасне разлике у односу на предратну школу окарактерисану као „училиште“. Више у: Никола Поткоњак, *Развој схватања о конститутивним компонентама педагогије у Југославији (1944/45–1991/92. година)*, (Београд: Институт за педагогију и антрагогију Филозофског факултета, 1994).

13 Исто, 136. - На ову тему објављене су још две књиге. Детаљније у: Ranko Simović, *Politika obrazovanja i njena realizacija u SR Srbiji*, (Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1990); Сања Петровић Тодосијевић, *Отећемо светлост бучном водопаду. Реформа основношколског система у Србији 1944–1959*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2019).

приоритет своје уређивачке концепције поставе и разматрају питања предстојеће реформе школства. Тако су, на пример, у часописима *Настава и васпитање* и *Педагошки рад* постојале посебне тематске рубрике које су се односиле на питања реформе школског система.

Поред указивања на кораке и проблеме који су претходили спровођењу реформе, истакли бисмо да се као питање од првостепене важности за реформу система средњег образовања истицало промишљање места и улоге гимназије у склопу нових друштвених и политичких потреба. Општи проблеми даљег развоја и реформе гимназије у светлу друштвених потреба окупирани су стручну педагошку јавност НР Србије и НР Хрватске и пре и после доношења Општег школског закона, чему ће у раду такође бити посвећена пажња.

Горњу хронолошку границу истраживања одредило је доношење Резолуције Савезне скупштине о развоју васпитања и образовања на самоуправним основама 1970. године. Резолуцијом је, са једне стране, потврђен нови реформски правац деловања најављен у документу Тезе о развоју и усавршавању система васпитања и образовања СФРЈ, а са друге стране, најављено је увођење концепта усмереног образовања.

У раду смо анализирали 13 годишта часописа *Настава и васпитање*, органа Педагошког друштва СР Србије, и *Педагошки рад*, у издању хрватског Педагошко-књижевног збора. Библиографију часописа *Педагошки рад*, поводом 30 година излажења, израдио је југословенски педагог Емил Паравина.¹⁴ У овире основних података које аутор прилаже уз библиографију сазнајемо да је одлуку о покретању овог часописа донео Педагошко-књижевни збор 1945. а први број излази маја 1946. Тиме *Педагошки рад* заузима позицију најстаријег педагошког часописа у СФР Југославији. У периоду који је анализирамо, главни и одговорни уредници часописа били су др Драгутин Франковић и др Владимир Пољак. Функција уредника није била професионална, већ изборна и стручно-друштвена.¹⁵ Распоред и називи рубрика које су увели и задржавали уредници били су: *уводни чланци*, *повијест педагогије*, *дидактика* и *методика*, *измјена искуства*, *психологија*, *реформа школства*, *вијести из нашег просвјетног живота*, *оцјене* и *прикази*, *вијести из других земаља* и *нове књиге и обавијести издавача*.

14 Emil Paravina, *Bibliografija: 30 godišta časopisa Pedagoški rad (1946–1976)*, (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1976).

15 Исто, 3.

Библиографију из 1976. године, за потребе обележавања 25 година излажења часописа *Настава и васпитање* израдио је др Владета Тешић, председник Педагошког друштва СР Србије и главни и одговорни уредник часописа. Часопис је покренуло Педагошко друштво НР Србије 1952. У периоду којим смо се бавили, на позицији уредника часописа били су: Владимир Пешић, Владимир Живковић, Светомир Игњатовић и Владета Тешић. Према првобитној програмској оријентацији, доминатно место у часопису требало је да заузимају прилози о реформи основне школе. Међутим, првобитна намера је брзо превазиђена те је главни уредник Владимир Живковић 1962. констатовао да се „тематика часописа креће упоредо са развитком друштвене праксе, на линији просветне и културне политике Партије, задатака школе, проблема наставе и васпитања“.¹⁶ Можемо закључити да је на такву програмску преоријентацију утицало, према речима Владете Тешића, и мишљење Министарства за науку и културу НР Србије да „Педагошко друштво треба да има научни педагошки часопис, који није ограничен на проблеме осмогодишњег школовања и закопан у практицизам, већ развија и негује педагошку теорију и праксу“.¹⁷ У часопису су у првој деценији излажења, уз мања варирања током наредних година, постојале следеће рубрике: *општепрограмски чланци (партијска и просветна документа), реформа школа, историја школства, из страног школства, дидактика, размене искуства, оцене/прикази/хроника, одзиви, писма редакцији и библиографија*.

Главно истраживачко питање наше анализе тицало се начина на који је реформа средњег нивоа образовања, озваничена крајем 1958, интерпретирана од стручне педагошке јавности у два велика југословенска педагошка центра – Београду и Загребу. При анализи прилога који су релевантни за тему нашег рада искористили смо предност квалитативне анализе садржаја, као метода који систематизује и редукује садржај на који се примењује.¹⁸ Оба часописа посматрали смо као форум за размену мишљења о непосредним учинцима реформе на систем средњих школа и рецепцију нормативних захтева на савезном и републичком нивоу у пракси школског живота. У анализи прилога усмерили смо се на оне који су за предмет узимали проблематику школа на другом ступњу: гимназија и школа ученика у привреди, као и питање професионалне оријентације. Издвојили

16 Илић Рајковић, *Оснивање и делатност Педагошког друштва Србије*, 119.

17 Владета Тешић, *Двадесет пет година часописа Настава и васпитање*, (Београд: Педагошко друштво СР Србије, 1976), 458.

18 Margrit Schreier, *Qualitative Content Analysis in Practice*, (London: SAGE, 2012).

смо и анализирали укупно 28 наслова из часописа *Настава и васпитање* и 19 наслова из часописа *Педагошки рад*. Критеријум за одабир чланака био је њихово проблематизовање питања у вези са школама другог ступња. Из анализе су изузети чланци који се односе на посебне методике. Афилијација аутора, осим места из којег долази, у највећем броју случајева није навођена. Ипак, за неке од аутора, попут Марушића и Смиљанића, могли смо да констатујемо да су били носиоци тема о професионалној оријентацији и проблемима гимназије. Рубрике у оквиру којих су се прилози у вези са школама другог ступња јављали су разнолике. Оне су, делом, садржај партијских и програмских докумената. Затим, налазе се у оквиру посебних рубрика: реформа школа, психологија, образовање стручних кадрова, организација школства, питања за дискусију, измјена/размена искуства, као и школство и просвета у страним земљама. Највећи број радова бави се проблемом гимназија у систему средњег образовања (18), професионалном оријентацијом (4), школама ученика у привреди (3). Око три наведене теме организовали смо нашу анализу. Бројност прилога на одређену тему била је важан, али не и пресудан услов опредељења за наведене категорије анализе. Тако смо се у поглављу „Проблем ученика у привреди: невидљива дечија судбина“ дотакли неочекивано малог броја прилога који су се односили на квалификован раднички подмладак. При анализи прилога у часописима пратили смо и неке од елабората савезног Завода за проучавање школских и просветних питања. Тиме смо настојали да додатно расветлимо подручје истраживања и укажемо на слојевитост перспектива.

ПРОБЛЕМ ГИМНАЗИЈЕ У СВЕТЛУ РЕОРГАНИЗАЦИЈЕ ШКОЛА НА ДРУГОМ СТУПЊУ

Проблему гимназије у систему васпитања и образовања на другом ступњу у послератној Југославији пришли смо кроз три хронолошки одвојене фазе: период стварања јединственог школског система (1953–1958); период након укидања нижих гимназија и реорганизације структуре општег образовања у гимназији (1958–1965); период након привредне реформе из 1965, који смо означили као период „стварања идеје десетољетке“, како га и Медвеш назива.¹⁹ На тај

19 Zdenko Medveš, „Socijalistička pedagogija uhvaćena u mit o pravednosti jedinstvene škole i kulturnu hegemoniju“, *Razvoj i aktualne tendencije pedagogije i školstva na po-*

начин се, према истом аутору, процес елиминације школског дуализма може поделити на две фазе: стварање јединствене осмогодишње основне школе (1953–1958), што доводи до укидања нижих гимназија, и у периоду од 1965. до краја 70-их стварање заједничке основе средњег образовања жртвовањем више гимназије.²⁰

Већ на почетку званичних припрема за реформу система школства 1952. започиње процес оснивања четвороразредних гимназија доношњем Општег упутства о школовању у школама за опште образовање Владе ФНРЈ. Савезни завод за проучавање школских и просветних питања (у даљем тексту Завод), чијим је оснивањем потпомогнут рад савезне Комсије за реформу школства након 1953, учествовао је у изради материјала који су имали за циљ да лоцирају главне проблеме у систему школства ФНРЈ и предложи реформске кораке. Тако је 1955. Завод публиковао елаборат *Проблеми гимназија у систему средњих школа*, у коме се резимира критика гимназије као установе која образује интелектуалистички, одвајајући ученика од производње и живота друштва, оптерећује ученике масом застарелих факата, мало даје знања из привредних и техничких области, а знања која гимназија даје посредством изолованих предмета су неповезана.²¹ У *Предлогу за реформу гимназије* из 1957. наводи се јединствено осмогодишње школовање као решење које ће омогућити да „гимназија изгуби свој досадашњи привилегован положај јер ће остати без свог нижег ступња, који је имао припремни и селективни карактер за наставак школовања у вишим разредима гимназије“.²²

У анализираним часописима, у периоду пре 1958. године прилози југословенских педагога пратили су званичну линију просветне политике по питању критике гимназија и фокусирали су се на захтев за бифуркацијом гимназије. Она је имала за циљ да послужи као непосреднија припрема за даље школовање и усавршавање, да допринесе оријентацији ученика у избору будућег позива, како се 1962. истиче у елаборату „Гимназија и њен даљи развој у светлу проблема образовања на другом ступњу“. Као илустрацију најављених захтева наводимо примере из прилога Пере Шимлеше, Ђурђа Смиљанића и један превод текста белгијског педагога Р. Линца (R. Lince).

dručju nekadašnje Jugoslavije, zbornik radova, ur. Edvard Protner, (Slovenija: Maribor, 2020), 68.

20 Исто, 65–66.

21 *Problem gimnazija u sistemu srednjih škola*, (Beograd: Savezni zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, 1955), 31.

22 *Predlog za reformu gimnazije*, (Beograd: Komisija za reformu školstva Odbora za prosvetu savezne Narodne skupštine, 1957), 6.

У прилогу Шимлеше „Бифуркација гимназије“ у часопису *Педагошки рад* из 1953, аутор констатује да је потребно задржати гимназију класичног типа и у Загребу отворити још таквих типова гимназије, те „да она мора задржати свој општеобразовни карактер“.²³ Као решење за организацију тзв. модерног типа гимназије аутор нуди модел рачвања гимназије у друштвено-језички и природни смер у највишим разредима (али не по принципу постојања реалке и реалне гимназије). Тиме је као један од начина за реформу осмогодишње општеобразовне гимназије предложена њена диференцијација према интересовањима ученика. Овакав индивидуалистички концепт присутан је и у разматрању проблема професионалне оријентације, коме ћемо се у засебном делу рада посветити, и био је донекле инкомпатибилан са главном идеолошком матрицом југословенског друштва.

Један од чланова Извршног одбора Педагошког друштва НР Србије и директор Земунске гимназије, Смиљнић је у часопису *Настава и васпитање* 1956. објавио чланак „Неке мисли о реформи гимназије“. У њему истиче да ученици гимназије морају да буду изложени таквим садржајима учења који ће их „припремити за упознавање друштвених односа савременог света“.²⁴

У тексту „Проблем средњег образовања“, који је приређен са француског језика у рубрици Из страног школства, као решење сукоба између класичног и модерног смера гимназије нуди се њихова синтеза:

„Разуме се да је свађа између ‘старих’ и ‘нових’ беспредметна. Решење проблема реорганизације средњошколске наставе у нашој земљи треба да иде, изгледа ми, у правцу сједињавања ова два смера на целисходан начин. Тако би бар било поштовано једно од основних права савременог човека: слободна могућност избора позива. Човечанство ће остварити синтезу разних смерова. Сједињена на заједничком послу и у истим надама наша деца ће одстранити завист, презрење и друге тегобе које су резултат кастинског духа у друштву“.²⁵

Ступањем на снагу Општег закона о школству 1958. захтеви који су се могли чути код стручне јавности добили су и свој нормативни карактер. Гимназија је чланом 35 у Закону дефинисана као четворогодишња школа општег образовања чији су задаци: проши-

23 Pero Šimleša, „Bifurkacija gimnazije“, *Pedagoški rad* 5–6/1953, 181.

24 Ђурђе Смиљнић, „Неке мисли о реформи гимназије“, *Настава и васпитање* 2/1956, 99.

25 Р. Линце, „Проблем средњег образовања, у преводу Миливоја Урошевића“, *Настава и васпитање* 4/1953, 432.

рити и продубити знања из природних и друштвених наука и општег техничког образовања; неговати и подстицати личне способности и склоности ученика и помагати им у избору даљег школовања и позива; доприносити даљем интелектуалном, физичком, друштвеном, моралном и естетском васпитању и образовању ученика.²⁶

У наставни програм уведене су и нове области: социологија, основи економије социјализма, државно и друштвено уређење, опште-техничко образовање и производни рад. Производни рад у гимназији Кнежевић види као прилику да се теорија и пракса повежу на једном вишем нивоу, те да се од њега очекује да дâ значајне васпитне резултате. Производни рад тежи разрешавању антагонизма између мануелног и интелектуалног рада и да се створи природна повезаност ученичког колектива са колетивом комуне.²⁷ Таквом законском одредбом, према коментарисању Закона у часопису *Педагошки рад*, стручне школе су добиле ново место у школском систему и биће више прилагођене потребама различитих звања, а гимназија престаје бити школа са повлашћеним положајем припремне школе за Универзитет; и стручне школе и гимназије воде према Универзитету, што је значајно као остварење принципа демократичности школовања.

Следећи реформски изазов пред којим се нашла гимназија изложен је у Резолуцији Савезне народне скупштине о образовању стручних кадрова из 1960, чија је главна препорука била да се рад на стручном образовању и оспособљавању кадрова оствари под руководством привредних организација. Тиме би привредне организације самостално одређивале и давале препоруке о профилима стручних кадрова који су потребни привреди. На наведени изазов, осврт је дат у Смиљанићевом тексту „Гимназија у светлу резолуције СНС о образовању стручних кадрова“ у часопису *Настава и васпитање*. У прилогу се истиче да је „у наредних пет година потребно 180.000 нових стручњака са средњом спремом те да у школовању кадрова треба полазити од конкретних потреба појединих грана привреде чак и појединих предузећа“.²⁸ Аутор поставља питање у ком типу школа се могу припремати будући научноистраживачки кадрови, који би ишли у корак са економским претензијама земље да се уврсти у

26 *Општи закон о школству са уводним Законом, регистром и експозеом Родољуба Чолаковића*, (Београд: Службени лист ФНРЈ, 1958).

27 Богић Кнежевић, „План и реализација производног рада у нашим гимназијама“, *Настава и васпитање* 1/1960, 18.

28 Ђурђе Смиљанић, „Гимназија у светлу Резолуције савезне народне скупштине о обрзовању стручних кадрова“, *Настава и васпитање* 4-5/1961, 211.

ред средње развијених, те да ли је нашој заједници потребна оваква школа (гимназија) и каква би њена функција била. Констатујући и даље привилегован положај гимназије, као школе која припрема искључиво за студије, те коментаришући бифуркацију као „благу поделу на смерове ради ефикасније припреме за факултет“;²⁹ аутор разматра питање каква је гимназија адекватна потребама друштвеног и привредног раста. Бранећи тезу да гимназија треба да буде тако конституисана да и она припрема полазнике за одређено занимање, Смиљанић као аргументацију цитира део Резолуције СНС о образовању стручних кадрова: „Потребно је осигурати да се у свима облицима образовања који се остварују после осмогодишње основне школе, пронађу таква решења која ће у зависности од нивоа и карактера образовања, омогућити да се садржај образовања не усмерава на истовремено стицање знања из више различитих области, већ, ради ефикасности, тежиште тих садржаја увек стављати на она образовна подручја која ће највише допринети успешном оспособљавању кандидата“.³⁰

Као успешно решење потраге за новом физиономијом гимназије као школе другог ступња, аутор нуди решење које препознајемо као први наговештај увођења средњег усмереног образовања: учинити основну школу ефикаснијом у погледу давања општег образовања и обезбедити стицање савременог општег образовања по следећем моделу: „Прва два разреда дају савремено опште образовање. После другог разреда ученици ове школе би могли да се уписују у све школе другог ступња, у одговарајући разред (...) Од трећег разреда следи оријентација и припрема за професију и у те сврхе обезбеђује се по осам часова у трећем и четвртом разреду као и радна пракса по месец дана од јуна до септембра после трећег и четвртог разреда.“³¹

Смиљанићев прилог отворио је и питање завршног испита у гимназији, који је у часопису *Настава и васпитање*, исте 1961. године, био предмет расправе у чак пет прилога Ђорђевићеве, Јовановића, Бабића, Василева и Лекића. Аутори су наведени са афилијацијом тако да сазнајемо да је реч о професорима и директорима гимназија. Ђорђевићева се у чланку „Нека мишљења о завршном испиту у гимназији“ позитивно одређује према новом облику завршног испита, облику одбране домаћег рада из једне одабране научне области, критикујући стару матуру као „површну и принудну рекапитулацију сте-

29 Исто.

30 Исто, 213.

31 Исто, 215, 221.

чених знања³². У прилог својој тези она наводи резултате емпиријског истраживања, анкете коју је Савезни завод за проучавање школских и просветних питања поставио појединим школама а која је садржала следећа питања: који облик матуре сматрате целисходнијим, стари или нови; наведите најважније позитивне и негативне стране полагања испита; чиме би се нови начин завршног испита могао допунити и побољшати? Према резултатима анкете, у којој је учествовало седам школа, 89 наставника и 29 ученика, свега осам наставника и два ученика су се изјаснили у прилог старе матуре, а чак и то мало њих увиђа основну „предност нове матуре да се ученику пружа предност слободног избора научне области којом ће се бавити“³³. У прилог новом начину полагања ишли су и коментари наставника и ученика у вези са отварањем могућности да се ученик бави облашћу која га интересује, мања оптерећеност кандидата, ослобађање ученика терета психичке напетости, отварање простора за самосталност у раду и креативну афирмацију. Најчешћи разлог навођен у прилог старе матуре била је темељнија рекапитуализација градива, за коју ауторка истовремено истиче да је и мана старе матуре јер подразумева кампањско понављање градива и механичко меморисање.

Сличне позитивне стране завршног испита у гимназији истиче и Јовановић, додајући при томе и редовне консултације са предметним наставником и начин и метод одбране рада пред испитном комисијом, али истовремено критикује „испољавање формализма на завршном испиту“³⁴. Критика се посебно односи на садржај предмета српскохрватског језика и аутор сматра да је потребно писменост развијати током сва четири разреда средње школе, те да оцена из српскохрватског мора имати већег удела у закључној оцени. Формализам се односи и на израду и одбрану домаћих радова. Јовановић наводи проблем великог броја радова преписивачког карактера те да испитивачка комисија поставља питања која наводе ученике на механичко препричавање пасуса свог рада. Бабић понавља сличне ставове, уз додатак да је мишљење чланова испитних комисија, након годину дана искуства, да би требало нешто у вези са полагањем завршног испита променити, а то се пре свега односи на укидање домаћег рада, чиме би се обезбедила самосталност у његовој

32 Зорица Ђорђевић, „Нека мишљења о завршном испиту и гимназији“, *Настава и васпитање* 4-5/1961, 225.

33 Исто, 237.

34 Чедомир Јовановић, „О завршном испиту у гимназији“, *Настава и васпитање* 4-5/1961, 234.

обради. Уместо домаћег требало би увести обавезан писмени рад, из оне области коју ученик према својој склоности изабере на почетку године, па да се онда обави усмени испит. На крају, констатација Василева да су досадашња искуства са завршног испита још прилично недовољна и несређена да бисмо могли извучити поуздане закључке наводи нас на закључак да је практичарима било потребно више од предвиђеног времена за евалуацију одлука донетих на савезном нивоу. Промене у структури, садржају гимназијске наставе и на крају формату завршног испита пребрзо су очекиване, без узимања у обзир процеса дугог трајања у оквиру којег је гимназија градила своју специфичну физиономију.

Дискусије о проблемима завршног испита у гимназији ипак видимо као конструктивне за нашу анализу јер нас упућују на узимање у обзир гласова наставника и ученика. Сличан конструктиван стручни дијалог путем часописа *Настава и васпитање* одиграо се између Василева и Чађеновића 1961. и 1962. године. У тексту „Гимназија као кочница“ Чађеновић, из Титограда,³⁵ износи контрааргументацију раније изнесеној тврдњи Василева да гимназији долази пропаст од комуне тј. комуни од гимназије јер је гимназија беспослена ветрењача која узалудно гута новац. Чађеновић сматра да се Василев превише меркантилистички односи према функцији и улози гимназије, као да није професор и као да је школа предузеће. Аутор се позива и на део елабората Савезног завода за школство у коме се указује на значај гимназије која школује кадар који се може укључивати у различите послове за које не постоје посебне школе. Он такође истиче да проблему кадрова треба прићи из ширих видика републике, федерације а не искључиво уских видика комуне, као што то чини Василев. Чађеновићев став видимо као први импулс у правцу неслагања образовне политике и гласа струке. Јаснију формулацију тај импулс добија у наредним годинама, о чему ће бити речи у наставку текста.

„Привредна реформа ставила је школство у нову ситуацију“, констатација је којом Подгорски започиње прилог „Школство и привредна реформа“ у часопису *Педагошки рад* из 1965. године. У тексту запажамо упечатљиво коментарисање промена у школству из економске парадигме, при чему се граница између предузећа и школе на неки начин брише: „Данас више нисмо у свету једини са настојањима да образујемо читав народ. У том погледу се не разликујемо ни од најнапреднијих ни од најбогатијих земаља. Међутим по

35 Јован Чађеновић, „Гимназија као кочница“, *Настава и васпитање* 3–4/1962, 188–193.

нечему се ојетно разликујемо. То по чему се разликујемо у школству скоро је истоветно са оним по чему се разликујемо и у привређивању. Као што се наша привреда у својој великој експанзији и поред својих појединачно вриједних, запажених и значајних резултата ипак у целини одликује екстензивношћу и за цивилизоване земље просјечно ниском продуктивношћу, тако се и наше школство одликује екстензивношћу и ниским резултатима у образовању и одгоју (...) Уверен сам да у процесу тражења резерви у друштвеним делатностима, а посебно у школству и образовању, морају вриједити исти принципи који вриједе и у привређивању“.³⁶

Аутор констатује да је нова привредна реформа наговестила рат ниској продуктивности, слабом квалитету и високим трошковима производње у привреди. Слична замерка екстензивности на рачун квалитета и продуктивности упућује се и школству, а као решење аутор нуди рационализовање, интензивирање и модернизацију процеса наставног рада, као и појачан ангажман наставника, ученика и педагога. Пребацавање тежишта са државне на друштвену па и појединачну бригу о подизању квалитета рада школског система упадљиво је карактеристично за либерална друштва. Уосталом и Лошонц истиче да је тријумф економске либерализације озваничен привредном реформом из 1965. године.³⁷ Подгорски користи и тржишне термине попут финансијског пословања и пласмана производа ученичких радионица.

У документу „Тезе о развоју и усавршавању система образовања и одгоја у СФРЈ“ објављеном у часопису *Педагошки рад*, у поглављу „Систем образовања и одгоја у новим економским увјетима“, констатују се појачани захтеви који интензиван и модернизован начин привређивања стављају пред систем средњих школа. Модернизовање производње на бази механизације и аутоматизације мења профиле кадрова и стално тражи усвајање нових знања и вештина и коначно најављује реструктурирање система средњих школа. У истом документу се истиче да је потребно увести у почетном делу програмске структуре садржаје са општеобразовним карактером, што ће омогућити лакши прелаз ученика из једне врсте средње школе у другу, у случају промене одлуке о избору занимања. Тиме се, према мишљењу доносиоца одлука у образовању, решава проблем дуализма и ученици би пред собом имали мноштво отворених путева за

36 Ivica Podgorski, „Školstvo i privredna reforma“, *Pedagoški rad* 7–8/1965, 301, 302.

37 Mark Lošoncz, “Self-government in Yugoslavia: The path to capitalism”, datum pristupa 5. 12. 2020, <https://www.intechopen.com/online-first/self-government-in-yugoslavia-the-path-to-capitalism>

напредовање, а радне одрганизације могућност да „еластичније“ задовољавају своје потребе за разноврсним кадровима.

У Заниновићевом коментару на овај документ, објављеном 1969, истиче се критички глас пре свега педагошких стручњака у Словенији, те идеја да демократизација, о којој се често говори, није у крутом изједначавању, већ у стварању бар приближних услова за оне који после основне школе настављају школовање. Шмит, препознајући у Предлогу за унапређење система образовања на другом ступњу из 1965. дизајн каснијег усмереног образовања, задаје ауторима предлога, према Медвешу, неку врсту идеолошког нокаута: „Ту је повезаност искривљене рационалне мисли и њој одговарајуће емпирије више него чита. Из тога слиједе докази да јединствена школа није специјалитет социјалистичке него буржоаске педагогије. У помоћ призива највиши ауторитет теорије социјализма: Развој буржоаске школе потврђује Лењиново стајалиште да овој школи није потребна никаква организацијска диференцијација јер буржоазија искључује сиромашне ученике из наставка образовања својом економијом, а не школским суставом“.³⁸

Можемо констатовати да је од 1965. године језик педагошке науке уступио место језику економије.

ПИТАЊЕ ПРОФЕСИОНАЛНЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ У ЧАСОПИСУ *ПЕДАГОШКИ РАД*

Више прилога који се односе на професионалну оријентацију у основној школи у часопису *Педагошки рад* потписао је Свето Марушић, хрватски психолог и аутор публикација на тему професионалне оријентације у Југославији 70-их и 80-их година прошлог века.³⁹ Марушићеви стручни прилози у часопису, објављивани у другој половини 60-их, проблематизовали су облике професионалне оријентације и улогу предметног наставника у избору будућег занимања. Пре него што се осврнемо на садржај три прилога овог аутора, укратко ћемо указати на разматрање ове проблематике у предратној Југославији.

38 Medveš, „Socijalistička pedagogija“, 71.

39 Stevo Marušić, „Neki oblici profesionalne orijentacije u osnovnoj školi“, *Pedagoški rad* 9–10/1964, 465–470; Stevo Marušić, „Školske zadaće i profesionalna orijentacija“, *Pedagoški rad* 5–6/1966, 244–248; Stevo Marušić, „Predmetni nastavnik i profesionalna orijentacija“, *Pedagoški rad* 1–2/1969, 9–13; Stevo Marušić, *Profesionalni razvoj*, (Zagreb: Školske novine, 1968); Stevo Marušić, *Mali rječnik profesionalne orijentacije i profesionalnog razvoja: hrvatskosrpsko-engleski, englesko-srpskohrvatski*, (Zagreb: Savez samoupravnih interesnih zajednica za zapošljavanje Hrvatske, 1989).

Паја Радосављевић је један од првих педагога који се, позивајући се на амерички пример, залагао за увођење школских саветника за одређивање занимања, јер је у Бостону у то време свака школа имала по два саветника за професионалну оријентацију.⁴⁰ У теорији образовања велики одјек је имала концепција позивног образовања Георга Кершенштајнера и бројни наши теоретичари, попут М. Шевича, В. Младеновића и П. Сланкаменца, прихватили су његов став да образовање може да буде планска и методска акција само ако позив узима за своје полазиште и исход.⁴¹ У међуратном периоду, објављена је и Клапаредова књига „Избор звања: његови проблеми и метод“ у преводу са француског једног од представника покрета радне школе Илије Опачића. Ипак, и поред појединих реформских елемената, попут покрета за радну школу, у међуратном периоду образовна политика није била ближе усмерена ка дефинисању улоге образовања у привредно-културном развоју земље.⁴²

У послератној Југославији, према констатацији аутора, професионална оријентација је прошла више фаза и придаван јој је велики значај посебно од 50-их година.⁴³ Такав тренд у популаризацији професионалне оријентације компатибилан је са индустријализацијом земље. У члану 4 Општег закону о школству из 1958. наводи се да је потребно да ради испуњења образовних циљева постоји координирана активност и сарадња између школе, породице, економске сфере, синдиката, омладинских организација.⁴⁴ У члану број 28 истиче се да је један од задатака основних школа да „помогну ученицима при избору занимања“.⁴⁵ Исте године кад је донесен Закон о школству, у Скопљу је одржана и прва редовна скупштина југословенског Удружења за професионалну оријентацију. У Загребу је 1962. штампан приручник *130 занимања на избор*, а наредне године у Београду, у издању Савремене школе, изашао је приручник *Професионална оријентација и школа: приручник за наставнике*. Позната и често

40 Nataša Vujisić Živković, „Društveno-istorijski aspekt razvoja profesionalnog obrazovanja u Srbiji“, *Andragoške studije* 2/2013, 113.

41 Исто, 114.

42 Не смео изгубити из вида да је педагог Сретен Аџић разматрао значај ручног рада и у контексту привредне политике Србије. Више у: др Александра Илић Рајковић, „Радна школа у Србији (1880–1941)“, (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за педагогију, 2013).

43 Више у: Милица Јелић, Вучина Зорић, „Развој професионалне оријентације на подручју бивше Југославије“, *Настава и васпитање* 3/2015, 547–560.

44 *Општи закон о школству са уводним Законом, регистром и експозеом Родољуба Чолаковића*, (Београд: Службени лист ФНРЈ, 1958).

45 Исто.

ревидирана и прештампована била је и брошура *Камо након основне школе*. Удружење за професионалну оријентацију издавало је и часопис *Човек и занимање: лист за питања професионалне оријентације* од 1957. до 1988. Значајно је истаћи да се у Друштвеном плану развоја СР Србије (1966–1970) из 1966. наводи се да је потребно развијати професионалну оријентацију у основној и средњој школи, као и ван њих.⁴⁶ У периоду након 1970. године интересовање за професионалну оријентацију у Југославији бележи скок.

Анализирани чланци припадали су часопису *Педагошки рад*. У часопису *Настава и васпитање* нисмо пронашли чланке који тематизују питања професионалне оријентације у Југославији. У прилогу „Неки облици професионалне оријентације у основној школи“ Марушић објашњава облике професионалне оријентације који се спроводе у пракси а реч је о предавањима или професионалном просвећивању, анкетама, екскурзијама, школским задацима, кутићима професионалне оријентације, дија-филмовима, просвећивању кроз наставне предмете, месецу професионалне оријентације, омладинским организацијама, раду са родитељима, повезивању са установама. Из овако широко конципиране понуде облика можемо закључити да је званичан став аутора био да рад на професионалној оријентацији мора бити ситуиран у оквиру шире друштвене заједнице, те да она мора бити интегралан део процеса васпитања и образовања. Потврду наведене претпоставке налазимо у Марушићевом чланку „Предметни наставник и професионална оријентација“, у коме упућује критику на рачун недостатка континуираног професионалног информисања које се може постићи у редовној настави: „Међутим, исти се стручњаци морају сложити и у закључку да наставници данас нису припремљени за провођење активности професионалне оријентације ни са становишта познавања и вредновања занимања, нити у погледу технике извођења овакве наставе. Не познајући професионално-информативну импликацију свог наставничког рада, многи наставници сматрају професионалну оријентацију само неким новим задатком... Ако ‘Раде Кончар’, ‘Плива’ запошљавају велики број радника одређених профила, онда та чињеница има и те како везе са образовањем ученика којег су они носиоци, јер је запошљавање у ствари крајњи циљ сваког школовања“.⁴⁷

У споменици поводом десет година од оснивања Удружења за професионалну оријентацију истиче се да се под професионалном

46 Јелић, Зорић, „Развој професионалне оријентације“, 552.

47 Stevo Marušić, „Predmetni nastavnik i profesionalna orijentacija“, *Pedagoški rad* 1-2/1969, 9.

оријентацијом подразумева „организована друштвена активност која се састоји у пружању помоћи појединцу код избора занимања, стручног усавршавања, запошљавања, и прилагођавања на раду у циљу постизања максималне продуктивности“.⁴⁸ Ипак, чини се да су очекивања у вези са радом наставника на професионалном просвећивању била превелика, док аутори чланака које смо анализирали нису нудили, сем општијих места и констатација, конкретније препоруке. У анкети Фурлана „О проблемима школства и педагогије које би требало научно истражити“ анкетирани просветни радници дали су неповољном положају истраживања професионалног просвећивања на листи истраживачких приоритета само два гласа.⁴⁹ У чланцима није јасно адресирана професионална оријентација као конститутивна веза између првог и другог ступња образовања, поготову када су стручне школе у питању, већ су понуђена уопштена решења попут скице разговора на тему будућег позива у склопу српскохрватског језика у чланку „Школске задаће и професионална оријентација ученика“.⁵⁰

На нивоу општијих препорука задржала се и она из резолуције ССРН Задаци у даљем развоју васпитања, науке, културе и физичке културе.⁵¹ У изводу текста резолуције приложеном у часопису *Настава и васпитање* за 1966. годину стоји да „значајно друштвено и политичко питање представља професионално образовање младих“.⁵²

ПРОБЛЕМ УЧЕНИКА У ПРИВРЕДИ: „НЕВИДЉИВА ДЕЧИЈА СУДБИНА“⁵³

У анализираним годиштима часописа *Настава и васпитање* и *Педагошки рад* пронашли смо два прилога⁵⁴ у којима се коментаришу проблеми ученика у привреди. Стварање квалификованог рад-

48 *Deset godina profesionalne orijentacije*, (Београд: Jugoslovensko Udruženje za profesionalnu orijentaciju, 1965).

49 Ivan Furlan, „Anketa o problemima školstva i pedagogije koje bi trebalo naučno istraživati“, *Pedagoški rad* 5–6/1963, 233–237.

50 Stevo Marušić, „Školske zadaće i profesionalna orijentacija“, *Pedagoški rad* 5–6/1966, 244–248.

51 Резолуција Савезне скупштине о развоју одгоја и образовања на самоуправној основи, *Pedagoški rad*, 7–8/1970, 325–341.

52 Исто, 19.

53 За наслов овог поглаваља адаптирали смо назив рада: Ivana Dobrivojević, „Najbednija dečija sudbina: život učenika u privredi (1945–1965)“, *Istorija 20. veka* 1/2013, 187. У раду је анализиран живот и друштвени положај ученика у привреди од 1945. до 1965. када је званично укинута Уредба о ученицима у привреди.

54 Михајло Јухас, „Савезно саветовање о домовима ученика“, *Настава и васпитање* 6/1960, 333; Миљивоје Драшковић, „Неки проблеми ученика у привреди

ничког подмладка, у периоду након Другог светског рата, имало је вишеструку политичку, економску и идеолошку мотивацију. Разлоге за партијско инсистирање на високом уделу индустријске производње у целокупном привредном развоју земље и главне циљеве прве југословенске петолетке, јасно је изнео Кидрич, у свом говору у Народној скупштини ФНРЈ одржаном 19. јула 1946. године: „Основни објективни услов за даље успехе у друштвено-економском развитку који је код нас отпочео јесте индустријализација наше државе. Ко ово не схвата, неће схватити ништа у нашем економском а ни у нашем друштвеном збивању. У најближој будућности, дакле, сва наша привредна политика мораће се посветити индустријализацији наше земље. Пред нама су данас следећи непосредни задаци: што бржа рационализација постојеће продукције, доследно увођење норми, таква организација наших државних предузећа која ће им загарантовати несметан и успешан рад, веће инвестиције у јавне радове и неодложно извођење оних јавних радова, нарочито друмова, које смо у стању одмах извести“.⁵⁵

Како анализа ауторке Иване Добривојевић⁵⁶ показује, ипак су проблеми са којима су се ученици у привреди сусретали значајно отежавали не само могућност њиховог стручног оспособљавања и доприноса интересној заједници већ и услове да имају достојанствен живот и рад. У школе ученика у привреди уписивана су деца шареноликог предзнања па није било могућности за увођење јединствених наставних планова и програма, нису постојале наменске школске зграде са потребним наставним училима, материјална надокнада за њихово ангажовање варијала је у односу на власничку структуру предузећа. Пример непостојања наменске школске зграде за обављање наставе била је и једна школа у Београду у којој су „у једној просторији биле смештене директорова канцеларија, наставничка канцеларија, сви кабинети и један дребанг који треба да служи као очигледно средство, али се не може употребљавати јер нема где“.⁵⁷ Иста ситуација констатована је у елаборату Секретаријата СИВ-а за просвету и културу „Неки проблеми ученика у привреди“ из 1962. године. У поглављу елабората Услови рада у школама ученика у привреди указује се на недостатак школског простора, па се настава одржава-

металских мешовитих струка гледани кроз призму у Смедереву“, *Настава и васпитање* 7–8/1962, 391.

55 Борис Кидрич, *Привредни проблеми ФНРЈ*, (Београд: Култура, 1950), 15–16.

56 Добривојевић, „Најбеднија деџија судбина“.

57 *Исто*, 187.

ла у зградама других школа, у вечерњим часовима, што је битно утицало и на квалитет наставног рада.

Прилози у анализираним часописима покривају три важне сфере живота и рада ученика у привреди на које указује Резолуција СНС о образовању стручних кадрова: образовање, радна права и друштвени положај. Да је живот ученика у привреди завређивао већу педагошку пажњу, потврђено је и на савезном Саветовању о проблемима срењошколске омладине и ученика у привреди новембра 1960. У дискусији, у којој је уводну реч узео истакнути партијски руководилац и савезни секретар за просвету Родољуб Чолаковић, учествовало је више од десет дискусаната, међу којима су били и директори школа за ученике у привреди. У излагањима Наде Прице, директорке школе ученика у привреди дрвно-прерађивачке струке из Сарајева, и Боже Добринића, управника Клуба занатске омладине из Београда, јасно су изложени проблеми са којима се суочавају ученици у привреди. Пре свега, истиче се проблем неадекватног и нередовног исплаћивања ученика у приватним предузећима у реферату Добринића: „Проблем ученика запослених код приватних послодаваца ја ћу показати само у виду награђивања. По закону сви радници имају повишење од 7000 динара. За све у земљи то важи али за ученике у привреди то не важи, ако су запослени у приватном сектору. Ученици металне струке у привредним организацијама у Београду примају 7000 динара, а ученици металне струке код приватника 3000 или плаћају 3000 динара да изуче занат“.⁵⁸

Критику кршења радних права ученика у привреди нисмо пронашли у интерном материјалу, елаборату са савезног саветовања „Неки проблеми ученика у привреди“ из 1961, који је израдио Секретаријат СИБ-а за просвету и културу. У тексту Иване Добривојевић проналазимо информацију да су поједини приватни послодавци одбијали да приме ученике на занат „јер нису констатовали потребу за новим стручним кадровима“.⁵⁹ На сличне исказе, по питању кршења радних права ученика у привреди код приватних послодаваца, наилазимо у часопису *Настава и васпитање* у тексту „Неки проблеми ученика у привреди металских и мешовитих струка гледаних кроз стање у Смедереву“ Миливоја Драшковића. Аутор износи неоптимистичне податке када је у питању однос и квалитет програма теоријског и практичног рада

58 *Savetovanje o problemima srednjoškolske omladine i učenika u privredi*, (Beograd: Mladost, 1960).

59 Ivana Dobrivojević, „Najbednija dečija sudbina: život učenika u privredi (1945-1965)“, 188.

ученика у привреди и пре свега финансијска заштита: „Досадашња месечна зарада ученика од 2000 до 4000 динара није чак ни морална сатисфакција. Па и ту зараду неки од њих не примају редовно (...) Још је жалоснија чињеница што један број ученика за три године школовања није примио ни један динар на име месечне зараде, већ су им послодавци (додуше приватници) сваког првог у месецу давали на потпис признанице са тобоже исплаћеном сумом. Има и горих случајева. Неки приватни послодавци споразумевају се са родитељима ученика да им родитељи сваког месеца иплате извесну суму новца као награду што су им примили децу на изучавање заната“.⁶⁰

Драшковић констатује лош квалитет и повезаност наставе у школи, наставних програма који су креирани „збрда здола“ и несавременост учења у привреди, као и проблем здравственог стања ученика у привреди, који у часописима није наведен. Када је у питању проблем друштвеног положаја ученика у привреди, који се према наводима Резолуције може пратити као посебан корпус проблема, укратко бисмо се осврнули на проблеме становања, здравствене заштите и исхране ученика у привреди. Проблем становања ученика у домовима једино је приказан у часопису *Настава и васпитање*. Поред тога, у анализираним часописима не постоји ниједан текст који се бавио здравственом заштитом ученика у привреди. Неке информације сазнајемо из текста „Здравствена заштита ученика у привреди и ученика школа са практичном обуком у склопу школског диспанзера“, објављеног у часопису *Хигијена: часопис за превентивну медицину и сантирану хигијену* из 1962. године,⁶¹ као и у сепарату „Прилог познавању ухрањености студената и ученика у привреди у Београду: хемоглобин, серум протеини и витамин ц крвне плазме као индикатори ухрањености“ из 1953. аутора Симића.

Кратак Извештај⁶² са савезног саветовања о ученичким домовима аутора Јухаса, истакнутог послератног педагога и једног од излагача на саветовању, сумирао је неке од проблема са којима се ученици у привреди сусрећу када је у питању домско становање. Саветовање је

60 Драшковић, „Неки проблеми ученика у привреди“, *Настава и васпитање* 7–8/1962, 392.

61 Питање ученика у привреди не можемо разумети уколико се не упознамо са здравственом политиком послератне Југославије. Више о томе у публикацији са Конгреса лекара Хрватске *Самоуправљање у здравству* из 1968, као и у текстовима из часописа *Хигијена*, *Медицински гласник* и *Acta medica Jugoslavia*.

62 Извештај је у целини могуће пронаћи у серијској публикацији *Просветна документација*, билтену Савезног завода за проучавање школских и просветних питања за 1960. годину.

одржано на иницијативу Секретаријата СИБ-а за просвету и културу, социјалну политику и комунална становања, Савезног завода за проучавање школских и просветних питања и Централног комитета Народне омладине, 9. и 10. маја 1960. у Београду. Констатовано је да је тзв. домска проблематика у целини узевши запостављена.⁶³ Саветовање је, по мишљењу учесника, допринело да се одговарајући органи и организације заинтересују за домове, поготову што ће они у будућности одиграти кључну улогу у решавању проблема смештаја и васпитања ученика који полазе у стручне школе.⁶⁴ У Извештају је констатована нужност отварања нових домова у складу са ширењем мреже стручних школа, као и рада ученика на економији дома и самопослуживању. Учесници саветовања диискутовали су о постојећој критици начина васпитног рада у домовима, застарелим правилима кућног реда, затворености дома у односу на комуналну заједницу. Као решење наведених проблема виђено је стварање самоуправне домске интересне заједнице са својим органима – скупштином и већем дома. Основни задатак васпитног особља требало је да буде пружање помоћи ученицима да развију своју домску заједницу са њеним органима: конференцијом, председништвом, разним одборима, комисијама, активима и секцијама за све облике делатности у дому.⁶⁵

Када је у питању здравствени статус ученика у привреди, истакли бисмо тврдњу Драшковића да је главни узрок нередовности ученика на часовима лоше здравствено стање.⁶⁶ Тој тврдњи придружују се и налази о паду хемоглобина у крви ученика у привреди на прелазу из 1950. у 1951. годину и то што је „исхрана ученика била дефицитарна и у погледу беланчевина и у погледу гвожђа“.⁶⁷ На сличну тврдњу наилазимо у извештају са систематских прегледа ученика у привреди: „Први извештаји са систематских прегледа указали су и на слабију исхрану ученика у привреди, нарочито ученика школе ШУП, од којих је 50% смјештено у ђачком дому, 30% возе се влаком, а 10% ученика долази из ближе околице Пуле. Има ученика који су 15 часова без топлог obroка и који су били најчешћи посетиоци амбуланте“.⁶⁸

63 Исто, 332.

64 Исто.

65 Михајло Јухас, „Савезно саветовање о домовима ученика“, *Настава и васпитање* 6/1960, 333.

66 Драшковић, „Неки проблеми ученика у привреди“, 391.

67 Божидар Симић, „Прилог познавању ухрањености студенткиња и ученика у привреди у Београду: хемоглобин, серум протеини и витамин ц крвне плазме као индикатори ухрањености“, *Хигијена* 1/1953, 46.

68 М. Sokolaj-Tabaković, „Zdravstvena zaštita učenika u privredi i učenika škola sa praktičnom obukom u sklopu školskog dispanzera“, *Higijena*, 1962, separat.

На основу изнетих података о друштвеном статусу и радним правима ученика у привреди могли бисмо да закључимо да су испред будућих квалификованих радника постављана очекивања која су значајно компромитована законодавним и друштвеним третманом ученика у привреди. Наиме, од њих се на неки начин очекивало да испуне циљ позивног образовања који истиче Кершенштајнер – „да свесно позиционирају свој рад у службу шире заједнице“,⁶⁹ али је државна политика, парадоксално од почетка 50-их година, онемогућавала ученицима да тај задатак остваре. Тријумф економске либерализације, недирективна политика Партије по питању пословања приватних предузећа и нерешена домска проблематика перпетуирани су проблеме које ка продуктивности оријентисана економија није могла да реши. Коначно, 1965. године укунута је и Уредба о ученицима у привреди која је јемчила нека од основних радних права будућих квалификованих радника.

Два питања која у закључку овог поглавља отварамо, поред третмана ученика у привреди у приватним предузећима, јесу положај ученица у привреди и индустрији и квалитет професионалне оријентације. Нису нам из чланака познате никакве информације о заступљености жена у активном привредном становништву Југославије. Још једна димензија друштвеног положаја ученица у привреди коју вреди промислити јесте њихова адаптација на градске услове живота. Одвајање од родитеља у случају домског живота и сналажење са захтевима урбане средине доносили су нове социјалне изазове.

Друго питање односи се на квалитет професионалне оријентације у смислу контроле услова рада и задовољства на раду када су ученици у привреди у питању. Уколико знамо чињеницу да је професионална оријентација обухватала и каријерно вођење и праћење, из анализираних чланака не можемо закључити да су ученици у привреди, којима је тај вид професионалне подршке можда био и најпотребнији, били адекватно заштићени и праћени.

ЗАКЉУЧАК

Намера овог рада је давање доприноса разумевању комплексног односа педагошке струке и науке и образовне политике, а на при-

69 Илић Рајковић, „Радна школа у Србији“, 106.

меру часописа који су посматрани као форум за размену стручног мишљења о текућим проблемима просвете и школства.

У периоду припреме за увођење Општег закона о школству може се препознати постојање консензуса између образовне политике и педагошке науке по питању правца реформе система образовања и васпитања. Тај консензус је постојао све до 1964, што се поклапа и са периодом увођења привредне реформе. Већ 1966. изнесена је критика на рачун Предлога за унапређење система образовања на другом ступњу, којом је предвиђено увођење десетогодишње школе на првом ступњу. У том смислу, посебно занимљивим и вредним смо трамо прилоге из 1961. који се односе на питање завршног испита у гимназији у којима се могао чути глас наставника и пре свега ученика у вези са проблемима у чије решавање желе да буду укључени са конструктивним предлозима. Аутори прилога о завршном испиту у гимназији су гласове наставника и ученика користили за грађење властите аргументације. Упечатљиво, питање ученика у привреди, будућих социјалистичких квалификованих радника и самоуправљача, није било предвиђено за разматрање у оквиру уређивачке политике часописа, нити је том проблему дат већи простор, само четири прилога. О положају ученика у привреди били смо принуђени да закључујемо на основу чланака који га се посредно тичу, елабората на савезном нивоу и досадашњих анализа. Стога нам је рад Иване Добривојевић предствљао важну основу анализе положаја ученика у привреди.

Доношењем Резолуције Савезне скупштине о развоју васпитања и образовања на самоуправним основама, којом је констатовано да постојећи систем, мрежа и структура школа и образовања не одговарају постојећим друштвеним и привредним кретањима, истакнута је неопходност одлучног реформисања система средњег образовања. Ако узмемо у обзир све противуречности у процесу реформе система средњих школа, наш закључак је да није постојала јасна стратегија развоја у средњошколском образовању. Сматрамо да би у следећи аналитички корак било корисно укључити прилоге из часописа *Содобна педагогика* и *Просветно дело* који би могли анализу да употпуне у правцу разумевања односа педагошке науке и просветне политике у СР Словенији и СР Македонији. На тај начин бисмо покушали да тестирамо увид о непостојању јасне стратегије развоја система школа на другом ступњу.

РЕЗИМЕ

У раду се анализирају прилози о проблемима реформе система средњошколског образовања и васпитања у часописима *Настава и васпитање*, у издању Педагошког друштва НР Србије, и *Педагошки рад*, у издању Педагошко-књижевног збора НР Хрватске. Период од доношења Општег закона о школству 1958, када је одржан и VII конгрес КПЈ, па до ступања на снагу Резолуције Савезне скупштине о развоју васпитања и образовања на самоуправним основама 1970. испуњен је крупним друштвено-политичким променама, од којих су најважније биле доношење Устава СФРЈ (1963) и привредна реформа (1965) којима је у формално-правном и економском смислу преобликован карактер југословенске федерације. У наведеном периоду, у образовној и васпитној пракси су спровођени захтеви реформе са краја 50-их, али се и активно трагало за функционалнијим односом између сфере рада и сфере образовања и условима за већом радном продуктивношћу, при чему управо 1965. година представља извесну прекретницу. Концепција усмереног образовања и васпитања, озваничена половином 70-их, а према речима њеног идејног творца Стипе Шувара, уведена је као решење наведене потраге. На линији промена и друштвено-економских кретања након 1958. пратили смо и струковни педагошки дискурс у анализираним часописима, који представљају вредан извор за разумевање историје школства у Југославији у другој половини 20. века. Квалитативном анализом садржаја је обухваћено укупно 13 годишта *Наставе и васпитања* и *Педагошког рада*, са фокусом на проблеме гимназије у систему средњег образовања, популаризацију професионалне оријентације и освртом на проблем ученика у привреди. Начин на који се о наведеним темама дискутовало у анализираним прилозима, препознали смо као педагошки одговор на захтеве за рационалнијим усклађивањем система средњих и стручних школа са потребама привреде и на тој линији приступили њиховој анализи.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Бабић, Војислав. „Добре и лоше стране полагања завршног испита у гимназији“. *Настава и васпитање* 10/1961, 237–239.
- Ваћевић, Јана. „Antropološka analiza uvođenja sistema usmerenog obrazovanja u SFRJ“. *Antropologija* 1/2006, 104–126.
- Бонџић, Драгомир. „Просвета и наука у Србији и Југославији“. *Историја 20. века* 2/2008, 419–466.

- Василев, Слободан. „Друштвена улога и место гимназије у привредно-економском развоју наше земље“. *Настава и васпитање* 9–10/1961, 531–534.
- Василев, Слободан. „Нека искуства са завршног испита у гимназији“. *Настава и васпитање* 4–5/1961, 239–243.
- Vujišić Živković, Nataša. „Društveno-istorijski aspekt razvoja profesionalnog obrazovanja u Srbiji“. *Andragoške studije* 2/2013, 107–120.
- *Deset godina profesionalne orijentacije*. Београд: Југословенско Удружење за професионалну оријентацију, 1965.
- Dobrivojević, Ivana. „Najbednija dečija sudbina: Život učenika u privredi (1945–1965)“. *Istorija 20. veka* 1/2013, 181–193.
- Драшковећ, Миловоје. „Неки проблеми ученика у привреди металских мешовитих струка гледани кроз призму у Смедереву“. *Настава и васпитање* 7–8/1962, 391–396.
- Ђорђевић, Зорица. „Нека мишљења о завршном испиту и гимназији“. *Настава и васпитање* 4–5/1961, 225–234.
- Furlan, Ivan. „Anketa o problemima školstva i pedagogije koje bi trebalo naučno istraživati“. *Pedagoški rad* 5–6/1963, 233–237.
- Илић Рајковић, Александра. „Радна школа у Србији (1880–1918)“. Докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за педагогију, 2013.
- Илић Рајковић, Александра. *Оснивање и делатност Педагошког друштва Србије*. Београд: Педагошко друштво Србије, Институт за педагогију и андрагогију, 2019.
- Јелић, Милица, Вучина Зорић. „Развој професионалне оријентације на подручју бивше Југославије“. *Настава и васпитање* 3/2015, 547–560.
- Јовановић, Чедомир. „О завршном испиту у гимназији“. *Настава и васпитање* 4–5/1961, 234–237.
- Јухас, Михајло. „Савезно саветовање о домовима ученика“. *Настава и васпитање* 6/1960, 332–333.
- *Като након основне школе*. Загреб: Informator, 1962.
- Кидрич, Борис. *Привредни проблеми ФНРЈ*. Београд: Култура, 1950.
- Кнежевић, Богић. „План и реализација производног рада у нашим гимназијама“. *Настава и васпитање* 1/1960, 16–19.
- Линце, Р. „Проблем средњег образовања, у преводу Миливоја Урошевића“. *Настава и васпитање* 4/1953, 431–433.
- Lozoncz, Mark. “Self-government in Yugoslavia: The path to capitalism”. Datum pristupa 5. 12. 2020. <https://www.intechopen.com/online-first/self-government-in-yugoslavia-the-path-to-capitalism>
- Марушић, Стево. „Неки облици професионалне оријентације у основној школи“. *Pedagoški rad* 9–10/1964, 465–470.
- Марушић, Стево. „Школске задатке и професионална оријентација“. *Pedagoški rad* 5–6/1966, 244–248.

- Marušić, Stevo. „Predmetni nastavnik i profesionalna orijentacija“. *Pedagoški rad* 1–2/1969, 9–13.
- Marušić, Stevo. *Profesionalni razvoj*. Zagreb: Školske novine, 1968.
- Marušić, Stevo. *Mali rječnik profesionalne orijentacije i profesionalnog razvoja: hrvatskosrpsko-engleski, englesko-srpskohrvatski*. Zagreb: Savez samoupravnih interesnih zajednica za zapošljavanje Hrvatske, 1989.
- Medveš, Zdenko. „Socijalistička pedagogija uhvaćena u mit o pravедности јединствене школе i kulturnu hegemoniju“. *Razvoj i aktualne tendencije pedagogije i školstva na području nekadašnje Jugoslavije*, zbornik radova, ur. Edvard Protner, 61–107. Slovenija: Maribor, 2020.
- Mihaljević, Domagoj. *Zbogom avangardo: na razvalinama jugoslavenske socijalističke modernizacije*. Beograd: Roza Luxemburg, 2017.
- Obradović, Marija. „Komunistička modernizacija u Jugoslaviji (1947–1953)“. *Tokovi istorije* 1–2/1994, 35–45.
- *Општи закон о школству са уводним Законом, регистром и експозеом Родољуба Чолаковића*. Beograd: Службени лист ФНРЈ, 1958.
- Paravina, Emil. *Bibliografija: 30 godišta časopis Pedagoški rad (1946–1976)*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1976.
- Перишић, Мирослав. *Од Стаљина ка Сартру: формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима (1945–1958)*. Beograd: ИНИС, 2008.
- Podgorski, Ivica. „Školstvo i privredna reforma“. *Pedagoški rad* 7–8/1965, 301–305.
- *Predlog za reformu gimnazije*. Beograd: Komisija za reformu školstva Odbora za prosvetu savezne Narodne skupštine, 1957.
- *Problem gimnazija u sistemu srednjih škola*. Beograd: Savezni zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, 1955.
- *Profesionalna orijentacija i škola: priručnik za nastavnike*. Beograd: Savremena škola, 1963.
- „Rezolucija Savezne skupštine o razvoju odgoja i obrazovanja na samoupravnoj osnovi“. *Pedagoški rad* 7–8/1970, 325–341.
- *Savetovanje o problemima srednjoškolske omladine i učenika u privredi*. Beograd: Mladost, 1960.
- Schreier, Margrit. *Qualitative Content Analysis in Practice*. London: SAGE, 2012.
- Симић, Божидар. „Прилог познавању ухрањености студенткиња и ученика у привреди у Београду: хемоглобин, серум протеини и витамин ц крвне плазме као индикатори ухрањености“. *Хигијена* 1/1953, сепарат.
- Šimleša, Pero. „Bifurkacija gimnazije“. *Pedagoški rad* 5–6/1953, 181–183.
- Смиљанић, Ђурђе. „Неке мисли о реформи гимназије“. *Настава и васпитање* 2/1956, 98–103.
- Смиљанић, Ђурђе. „Гимназија у светлу Резолуције савезне народне скупштине о обрзовању стручних кадрова“. *Настава и васпитање* 4–5/1961, 210–225.

- Smiljanić, Đurđe. „Gimnazijsko vaspitanje i obrazovanje u SR Srbiji (1946–1976)“. *Zbornik za historiju školstva i prosvjete* 1/1977, 157–197.
- Sokolaj-Tabaković, M. „Zdravstvena zaštita učenika u privredi i učenika škola sa praktičnom obukom u sklopu školskog dispanzera“. *Higijena* 1962, separat.
- Suvin, Darko. *Samo jednom se ljubi: Radiografija SFR Jugoslavije 1945–72, uz hipoteze o početku, kraju i suštini*. Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung, 2016.
- Тешић, Владета. *Двадесет пет година часописа Настава и васпитање*. Београд: Педагошко друштво СР Србије, 1976.
- Чађеновић, Јован. „Гимназија као кочница“. *Настава и васпитање* 3–4/1962, 188–193.
- Čeh, Margita. *130 zanimanja na izbor*. Zagreb: Narodne novine, 1962.

SUMMARY

Milica Sekulović

**CONTRIBUTIONS ON THE REFORM OF SECONDARY EDUCATION
IN THE JOURNALS *TEACHING AND EDUCATION* AND *PEDAGOGICAL WORK*
(1958–1970)**

ABSTRACT: The paper analyses articles on the problems of reforming the system of secondary education in the journals *Teaching and Education*, published by the Pedagogical Society of the People's Republic of Serbia and *Pedagogical Work*, published by the Pedagogical and Literary Association of the People's Republic of Croatia. The period from the enactment of the General Law on Education in 1958, when the Seventh Congress of the CPY was held, until the entry into force of the Resolution of the Federal Assembly on the development of upbringing and education on a self-governing basis in 1970, was filled with major socio-political changes, the most important among which were the adoption of the Constitution of the SFRY (1963) and economic reform (1965) which in the formal-legal and economic sense reshaped the character of the Yugoslav federation. In the mentioned period, the demands of the reform from the end of the 1950s were ongoing in the educational practice, as well as an active search for a more functional relationship between the sphere of work and the sphere of education and the conditions for higher labour productivity, with 1965 representing a certain turning point. The concept of directed education and upbringing, made official in the mid-1970s, and according to its creator Stipe Šušvar, was introduced as a solution to this search. On the line of changes and socio-economic trends after 1958, we followed the professional pedagogical discourse in the analysed journals, which represent a valuable source for understanding the history of education in Yugoslavia in the second half of the 20th century.

KEY WORDS: school reform in Yugoslavia, system of secondary and vocational schools, *Teaching and Education*, *Pedagogical Work*

The paper analyses articles on the problems of reforming the system of secondary education in the journals *Teaching and Education*, published by the Pedagogical Society of the People's Republic of Serbia and *Pedagogical Work*, published by the Pedagogical and Literary Association of the People's Republic of Croatia. The period from the adoption of the General Law on Education in 1958, when the Seventh Congress of the CPY was held, until the entry into force of the Resolution of the Federal Assem-

bly on the development of education on a self-governing basis in 1970 was filled with major socio-political changes. adoption of the Constitution of the SFRY (1963) and economic reform (1965) which in the formal-legal and economic sense reshaped the character of the Yugoslav federation. In the mentioned period, the requirements of the reform from the end of the '50s were implemented in the educational practice, but also actively sought a more functional relationship between the sphere of work and the sphere of education and the conditions for higher labor productivity, with 1965 representing a certain turning point. The concept of directed education and upbringing, made official in the mid-1970s, and according to its creator Stipe Šuvar, was introduced as a solution to the said search. On the line of changes and socio-economic trends after 1958, we followed the professional pedagogical discourse in the analyzed journals, which represent a valuable source for understanding the history of education in Yugoslavia in the second half of the 20th century. Qualitative content analysis includes a total of 13 years of *Teaching and Education* and *Pedagogical Work* with a focus on the problems of high school in the secondary education system, the popularisation of professional orientation and a review of the problem of students in the economy. We recognised the way in which the mentioned topics were discussed in the analysed articles as a pedagogical response to the demands for more rational harmonisation of the system of secondary and vocational schools with the needs of the economy, and on that line we approached their analysis.